

УДК 323.23“1917/1921”

Р. О. Кириченко, дійсний член Сумського територіального відділення Малої академії наук України, учень 10 класу Кіндратівської ЗОШ I-III ступенів Сумської районної ради Сумської області; науковий керівник – вчитель вищої категорії, старший вчитель Кіндратівської ЗОШ I-III ступенів Сумської районної ради Сумської області **О. В. Кириченко**

КОНТЕНТ-АНАЛІЗ АГІТАЦІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ ПОЛІТИЧНИХ СИЛ В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РОКІВ (ЗА ФОНДАМИ ДАСО)

У статті показані результати контент-аналізу агітаційних листівок революції 1917–1921 років. Було здійснено глибокий соціологічний аналіз лівої ідеології. Продемонстровано значення агітаційних листівок як форми трансляції ідеологічних цінностей.

Ключові слова: контент-аналіз, ідеологія, агітація.

Українська національна революція 1917–1921 років стала часом активної військової та політичної боротьби, у якій важливу роль відігравали маси. Кожна політична сила прагнула залучити на свій бік якомога більше прихильників. Одним з найголовніших способів цього була агітація.

Вивчення агітматеріалів революції 1917–1921 років може допомогти нам у вивченні ідеологій, зокрема націонал-лібералізму, радикального націоналізму, посткомунізму тощо. Дуже складно досліджувати латентні процеси, зокрема, коли мова йде про зрушення в колективній свідомості, а революція – саме той період, коли ідеології включаються в конкурентну боротьбу за вплив на маси. Революція робить латентні, приховані соціальні процеси, більш явними, більш наглядними. Агітація має велике громадське значення і зараз. У період інформаційного суспільства ми з нею фактично зустрічаємося кожного дня. Вона – важливий засіб впливу на маси, засіб політичного виховання.

Мета роботи полягала в тому, щоб здійснити змістовний порівняльний аналіз агітлістів [1–5] різних політичних сил, а саме, українських лівих і більшовиків, у період з лютого 1917 р. – по листопад 1921 р. Наша робота є спробою на підставі аналізу архівних фондів Сумської області заповнити прогалини в історіографії проблеми, дослідити генезу ідеологій в межах соціологічного тлумачення історичних підстав різних ідеологій.

Тема ідеологій займає важливе місце в соціологічному дискурсі. Проте є велика кількість досліджень ідеологій та суспільних рухів. Все це займає вагомe місце в соціологічному дискурсі, починаючи від 30-х років ХХ ст. Окремі дослідження в даному напрямі стали класичними. На Заході це, зокрема, роботи представників Франкфуртської школи (Т. Адорно, Г. Маркузе, М. Горкхаймер), аналіз суспільних рухів, що тісно пов'язані з різними ідеологічними переконаннями, здійснювався А. Туреном. У США ідеологічний дискурс, особливо в пресі та мистецтві, аналізувався Г. Лассуелом та Л. Льовенталем. Досить корисними дослідженнями ідеології є такі як: “Джерела тоталітаризму” Х. Арендт [6] та К. Мангайма “Ідеологія та утопія” [7].

В Україні цікавість до проблем політичної боротьби, що спирається на відмінні ідеологічні установки, виявляв В. Липинський. У 90-х роках ХХ ст. групою фахівців із Інституту соціології НАН України, під науковим керівництвом Н. Костенко було здійснено контент-аналіз політичної преси наявних на той час політичних партій та організацій для виявлення ціннісної і ідеологічної специфіки [8].

Для розуміння сучасного ідеологічного дискурсу в Україні необхідне вивчення соціальних коренів різноманітних форм ідеологій, що мали вплив на різні політичні течії, які формувалися в Україні на поч. ХХ ст., набувши свого відносно стійкого оформлення у період Національно-визвольної революції та заклали підвалини сучасного стану в межах ідеологічних зіткнень. У суто історичних дослідженнях, на жаль, в абсолютній більшості аналізується більшовицька агітація. Також достатньою є кількість досліджень білогвардійської агітації. Досліджень саме української агітації цього періоду дуже мало, і вони торкаються цієї проблеми лише частково.

Аналіз агітматеріалів ДАСО методом контент-аналізу показав, що різні політичні напрямки репрезентують різні стратегії звернення до мас. В українських національних лівих силах яскраво виражений акцент на харизмі лідера, досить часто вони є авторами послань – 37,8 % звернень даної сили, в той час, як у більшовиків простежується анонімність звернень, які не представлені конкретною особою. Явний акцент здійснений на анонімну структуру – 98,1 % документів написані від імені адміністративних установ чи оформлені без автора взагалі. Звернень від імені лідерів лише 1,9 %. Державні адміністративні установи у національних лівих сил є суб'єктами звернень у 55,6 % випадках.

Відсоткове співвідношення в оцінці політичних супротивників має певні характерні риси. Національні ліві сили майже порівну або ігнорують політичних опонентів у своїх повідомленнях (48,9 %), або ж майже з наближеним числом дають їм негативну оцінку (51,1 %). Приблизний розподіл бачимо в більшовиків: так 30,8 % їхніх повідомлень мають негативні оцінки своїх опонентів, але в 69,2 % вони ігнорують опонентів у принципі.

Вочевидь, непростий історичний період диктував схожі тенденції у виборі часового виміру в матеріалах. 82,2 % документів національних лівих сил містять у собі акцент на теперішнє, 90,4 % – у більшовиків. Разом з тим більшовики у своїх повідомленнях не торкаються минулого взагалі як придатного для апеляції до нього, тоді як національні ліві сили мають такий показник на рівні 2,2 %. Майбутнє опиняється у фокусі послань національних лівих сил серед 15,6 %, а у більшовиків – на рівні 7,7 % повідомлень.

Зворотній зв'язок бачимо на прикладі мови агітматеріалів. 91,1 % послань українських національних сил написані українською мовою (при 8,9 % – російськомовних, розрахованих, вочевидь, в апеляції до національних меншин), тоді як 88,5 % агітації більшовиків, підготовлені російською мовою і лише 11,5 % – українською. Наявні певні тенденції у виокремленні національних особливостей різних ідеологій та відповідній зорієнтованості даних.

У сфері політичних цінностей українських національних лівих сил бачимо яскраву національно-демократичну зорієнтованість, про що свідчать найбільш гаряче підтримувані цінності, оформлених в посланнях даних сил. Політична незалежність (42,2 %), республіка (44,4 %), демократія (37,8 %) та мир (28,9 %). Хоча бачимо, що кристалізація цих цінностей відбувалася поступово, адже у 22,2 % послань наявне позитивне ставлення до федерації України з іншими країнами (що характерно для початкового етапу революції), 26,7 % послань містять у собі позитивні оцінки мілітаризму, що, вочевидь, зумовлено ходом війни з іншими політичними супротивниками. 13,3 % повідомлень містить схвальні думки щодо автономних прав національних меншин.

Для більшовиків найбільш показовим є принципове ігнорування теми української незалежності (жодного повідомлення). Позитивне налаштування щодо диктатури – 30,8 % серед усіх повідомлень. Позитивна оцінка мілітаризму – 13,5 % (при артикуляції свого позитивного ставлення до ідей миру – 5,8 %, на такому ж рівні перебуває відсоток прихильності більшовиків до демократії). Слід враховувати, що до інших цінностей більшовики демонструють уникнення питань.

Доволі чітко позиція українських національних лівих сил репрезентується у сфері економічних цінностей. Серед найбільш значущих – це аграрна реформа в інтересах селян (33,3 %) – при відверто ворожому ставленні до крупної земельної власності (24,4 %), – встановлення державного контролю за виробництвом (22,2 %), сполучення приватної власності та колективних начал артикулюють 26,7 % повідомлень. У цілому, позитивно приватну власність оцінюють в 4,4 % повідомлень українських національних лівих сил, а негативно – 11,1 %. 25 % більшовицьких агітаційних листівок репрезентують відверто вороже ставлення до приватної власності. 30,8 % – за державний контроль на виробництві. Проте безкласове суспільство артикулюється лише в 11,5 % послань. На наявному масиві видно ігнорування більшовиками значної частки актуальних питань для тогочасного суспільства. Наприклад, аграрна реформа в інтересах селян міститься лише у 1,9 % повідомлень.

Соціальний егалітаризм характерний для українських національних лівих сил (артикуляція до нього, міститься в 35,6 % повідомлень при 9,6 % у більшовиків). Разом з тим присутня неоднозначність у визначенні соціальної політики – 33,3 % повідомлень містять в собі тези щодо класового протистояння, при 22,2 % із закликом до класової солідарності. У більшовиків маємо значно більш чітку позицію – 42,3 % повідомлень містять позитивну артикуляцію щодо класового протистояння, і лише 5,8 % – заклики до солідарності.

Ознака “спонука до дії” демонструє неоднозначність у виборі методів політичної боротьби, яку здійснювали дані сили. Повідомлення українських національних лівих сил містять 26,7 % повідомлень із закликом негайної докорінної зміни існуючих порядків (у більшовиків маємо такі заклики у 9,6 %), при 37,8 % із закликом щодо поступової й виключно легальної боротьби (7,7 %). На певному етапі 24,4 % повідомлень передбачали збереження існуючих здобутків, 32,7 % подібний заклик у агітматеріалах більшовиків. Із наведеного бачимо, що більшовики не настільки публічно артикулюють власні позиції щодо стратегій дій, на відміну від представників національних лівих сил. При тому, що позиція вичікування змін не присутня в матеріалах у жодній із сторін.

В апеляції щодо різноманітних соціальних груп бачимо певні подібні тенденції: 53,3 % агітматеріалів українських національних лівих сил містять позитивно забарвлену згадку про селян (при подібному показнику в більшовиків у 59,6 %), позитивна згадка робітників у національних лівих сил – 51,1 % (у більшовиків – 59,6 %), національні меншини позитивно у 15,6 % повідомлень національних лівих і 15,4 % – у більшовиків. Подібний розподіл щодо інтелігенції (у національних лівих – 6,7 %, у більшовиків – 5,8 %). У позитивному сенсі не згадується бюрократія та буржуазія в обох напрямках. В артикуляції щодо української нації є суттєві відмінності, так 82,2 % повідомлень національних лівих містять позитивні згадки про неї, 15,4 % серед більшовицьких листівок і негативні 1,9 %. Селяни та робітники не згадуються в негативному сенсі в повідомленнях обох напрямків, тоді як у більшовиків сюди ще відноситься група військових (4,4 % повідомлень національних лівих містять негативні згадки, при 28,9 % позитивних).

Щодо тематичного розподілу наявна власна специфіка у різних політичних сил. Так, вибори до органів влади більш жваво артикулювалися в повідомленнях національних лівих (вибори до Всеукраїнських установчих зборів (17,8 %) при повному ігноруванні цієї теми більшовиками та акцентом на виборах до Всеросійських установчих зборів (5,8 %) – серед національних лівих повідомлень щодо цієї теми – 22,2 %).

У більшовиків значно переважає число внутрішніх повідомлень щодо діяльності власних органів влади (46,2 %) та реквізицій, та військового комунізму (32,7 %), при повному ігноруванні частки специфічно українських внутрішніх подій. Навпаки присутня артикуляція в повідомленнях національних лівих, наприклад, німецькі війська в Україні (4,4 %), повалення Гетьманату (13,3 %), вибори до місцевих органів влади (8,9 %) тощо. Проте Гетьманський переворот, враховуючи його соціально-світоглядне значення, віднайшов схоже відображення в повідомленнях обох груп (2,2 % – у національних лівих та 1,9 % у більшовиків).

Різні політичні сили апелюють до різних об'єктів звернення. Так, наприклад, національні ліві апелюють до української нації у 46,7 %, при більшовицькому апелюванні в 15,4 %. Наявна різниця в апеляції до соціальних груп селян і робітників. До перших національні ліві апелюють у 37,8 % повідомлень, 13,5 % містять таке звертання у більшовиків, до других – 28,9 % – національні ліві та 11,5 % – більшовики. Етнічні меншини не є об'єктом звернення у національних лівих, тоді як більшовики роблять їх такими у 5,8 % своїх листівок. До інтелігенції звертаються переважно національні ліві (4,4 %) при звертанні більшовиків в 1,9 % повідомлень. 63,5 % повідомлень мають об'єктом звернення у більшовиків – жителів регіону (території Сумщини) при 28,9 % у національних лівих.

Даний найбільш загальний аналіз демонструє деякі наявні тенденції, характерні в прояві стратегій різних політичних сил, що спираються на різні ідеології. Так, національний компонент в ідеологічному дискурсі був більш ніж вагомим. До нації, на відміну від

національних лівих, більшовики майже не апелювали. Замість цього жителі регіону, де вони представляли окупаційну владу, згадуються в більшості документів (це підтверджує розподіл по мові агітматеріалів). Національна ліва ідеологія намагалася робити більший акцент на харизму лідерів, тоді як більшовики – на анонімну структуру, що провокує до роздумів на предмет чіткості структурного оформлення влад, які репрезентували різні політичні напрями й з ними – різні ідеології.

На прикладі більшовицьких агітматеріалів, можна побачити підтвердження тези Х. Арендт про існування тоталітарних ідеологій у двох формах: для мас (“профанів”) і “посвячених”, оскільки більшовики обходили яскраву демонстрацію власних політичних та економічних цінностей і спонуки до дії. Навпаки, у національних лівих бачимо чіткіше прагнення кристалізації власних ідей. Хоча приклад політичних цінностей (наприклад, співіснування ідей за незалежність і федерацію) вказує на незавершеність формування національної лівої ідеології.

Можемо стверджувати, що політичні напрями, які репрезентують різні ідеологічні концепції, робили акцент у своїх агітаційних матеріалах на неоднакові цінності, артикуючи різні переконання та стратегії політичної боротьби. Це підтверджено в багатьох аспектах, хоча спільна апеляція до ідеологічних підстав соціалізму, яку можемо віднайти як у більшовиків, так і в національних лівих, робила їх окремі пункти схожі (наприклад, щодо апеляції до “трудящих мас”, перш за все, селян і робітників). У сфері артикуляції цінностей бачимо відмінності.

Список використаних джерел

1. ДАСО. Листівки. – № 2672.
2. ДАСО. Листівки. – № 2673.
3. ДАСО. Листівки. – №2674.
4. ДАСО. Листівки. – №2675.
5. ДАСО. Листівки. – №2676.
6. Арендт Х. Джерела тоталітаризму. – 2 видання / Х. Арендт ; пер. з англ. – К. : Дух і Літера, 2005. – 584 с.
7. Мангайм К. Ідеологія та утопія / К. Мангайм ; пер з нім. – К. : Дух і Літера, 2008. – 370 с.
8. Медиа в выборах: между политикой и культурой (контент-анализ политической прессы) / под ред. Н. Костенко. – К. : Ин-т социологии НАН Украины, 1999. – 218 с.